

ЮСУФ АМИРИЙ

ЧОҒИР ВА БАНГ

Оғози суҳан: бир кун манга азизеким, балоғат Мисрида Юсуф масаллик эрди ва зеҳни эъжози изҳоринда Мусо сифатлиқ мутойиба бобинда таклиф билан тарғиб қилдимким, форс услуби билан турк алфозини тартиб этиб, банг ва чоғир орасинда мунозара тортиб қилғилким, бу чоққа тегру ҳеч эрса бу таврнинг уҳдасидин чиқмайтур... Бу тарҳнинг меъмори, бу шаклнинг мухтариин, бу расмнинг мубтадин, бу ҳарфнинг мураккиби, бу лафзнинг мураттиби, бу сирнинг соҳиб замири, яъни... Анинг-тек кўргузурким, бир кун асҳод фурқатидин ва аҳбоб ҳасратидин мутафаккир ва мутаҳаййир ўлтурур эрдим, ичим бўшти, ногаҳ бошимда боғ ҳавоси тушти, сайр эта чиқтим. Боғ ичра гашт этиб юрур эрдим сабо бикин, дедимки: «Учрагай манга бир сарвқомате.» Ногаҳ бир неча мувофиқи ҳамсуҳбатни кўрдумки, бир гўшада ўл-

туруб эрдиларким, аларнинг орасида муҳолиф рост келмас эди. Назм:

Арода чанг эди эгрию ҳардам
Ани ҳам эгри деб урурлар эрди.

Барчалари, назм:

Ширу шакартек бири бирлан қарин,
Ҳамсабақу ҳамнафасу ҳамнишин,
Завқу томоша била мажлис қуруб,
Ичкуга машғул эдилар ўлтуруб.

Ўзум бирла дедим: «Бу жамоатқа ким файз алардин хориждур, агар ўзумни дохил қилсам тариқ тутқайлар, ёвукроқ бордим эрса».

Байт:

Ўтру келиб борча аёқ туттилар,
Бош қўюб барча қулоқ туттилар.

Ўзри қулуб дархост қилдимким: «Мени маоф тутунг, муддате бўлдики, чоғирни қўюбтурмен». Бориб бир кесак маъжун келтурдилар. Олдим, ташладим. Бир дам ўлтуруб буларни синчиладим эрса, назм:

Баъзи шугуфта хотиру хушвақт гул бикин,
Баъзи бинафшатек солибон бошларин қуйи,
Баъзи кулоча бирла овуниб очуқ-ёруқ,
Баъзи қотиб, томоғи қуруб оғзида суйи...

Назм:

Бу кайфиятни эмди сўрса бўлмас,
Тааммул кўзи бирла кўрса бўлмас.

Ногоҳ бир яхши хирқалиқ сўфи ва бир гулгун тўнлуқ йигит мунозара ва мубоҳасага машғул бўлдилар. Мажлис ичинда иккаласи яшил, қизил қавс ва кузах бикин бир-бирига қотилиб эрдилар. Ул сўфи савол қилди йигиттинким: «Сен не нимасен ва отинг недур ва хосиятинг не?» Йигит жавоб бердиким: «Мен узум наслидурмен. Узумнинг фахри менинг биландур ва манга сармастлар май от қўюбтурлар. Ҳар қачон отимни эвурсам «Ям» бўлурмен. Зоҳиран бу нозукликни кўруб айтибтурлар». Назм:

Бода дарёу эл андин кеча олмас кематек,
Айб қилмасменки, йўқтур элга дарёдин гузор.

Ва баъзи мункирлар мени муттаҳам қилурларким,
қл жавҳарин зойил қилур. Ҳол улким, қазийян акстур
а Салмон порсида бу диққатни кўруб, мамдуҳ сифати-
а айтибтур.

Мисрав:

Дили поки ту дурри ақл рўенад зи қалби ям.

Дунёда сўз жавҳарининг саррофлари ва лафз ақи-
ининг ёмон ва яхшисин тониғучилари менинг васфимда
йтибтурлар.

Байт:

Қабо лаълу, камар лаълу, гулу лаъл,
Лабаш ҳам лаълу, бини лаълу, бў лаъл.

Ва риндлар мазҳабида мен ул маҳбубедурменким, ме-
инг учун чандин қонлар оқибтур ва чандин қонлар чи-
ибтур. Менинг мажлисимда гоҳ аёқ бошқа қўялар ва
оҳ бош аёққа. Назм:

Турубтурлар аёким ўпмак учун,
Суроҳитек бори бўйнин узотиб.

Ва мени қайдаким тиласалар, топорлар ва ошиқлар
бу маҳалда айтибдурлар. Назм:

Эй валвалайи ишқи ту бор сари кўе,
Риндони сари кўйи ту маст аз ту ба бўе.

Ва зеҳни югурук ширин сўзлуқлар манга гулгун от
сўюбтурлар. Ҳар кимнинг паймонаси тўлубтур менинг
билан ўчашур: ўчашгач шаксиз чопармен. Тенгри менга
бу даврда онча куч ва таҳаввур берибтуким, агар баҳо-
дирлар бир-бирига чиқсалар, мен юзга чиқармен ва
кигардори эранлар иш куни менинг сифатимда ўқуб-
гурлар.

Байт:

Юраксизни юракликларга қотғон,
Сориқ юзни қизил қилғон чоғирдур.

Ва Салмон тағи менинг зўрумни кўруб айтибтур. Назм:

Зи оби сурхи май уфтодааст Золи хирад
Чи жойи Зол, ки Рустам бияфтад аз сурх об.

Ва манфаат оламинда ул хизматгоредурмен то жо-
ним бор элга куч берурмен ва ҳақ таоло мени қуръонда
зикр қилибтурким, нафъ бобинда оятедурмен ва ҳар
нечукким, зикр қилибтур ул ҳурмат манга етар.

Байт:

Ҳайҳотки, номам ба забони ту барояд,
Ё ҳаҷчу туеро чу мане дар назар ояд.

Ва менинг хосиятимни ул киши билуджим, ўзини ҳикмат қонунинда Бу-Али тутар. Анинг учунким, муддатлар куб ичинда Афлотун бикин риёзат тортибтурмен ва ҳаким муни кўруб айтибтур. Назм:

Эй давоин нахвату номуси мо,
Эй ту Афлотуну Жолинуси мо.

Ва мен авбош истилоҳи билан ул алломае дурурменким, хароботилар менинг қошимда тажрид шарҳин уқурлар. Чун мабҳас бу ерга етти, йигит ҳам сўрди суфидинким, сен тағи кайфиятингдин шаммае баён қилгин ва асрорингни ороға келтур. Сўфи теди: менинг турур ерим дарвешлар такасидурур. Вале хирқа ул пири сабзпушким, хиёвон кўчасида ўлтурур, анинг илигиндин кийибтурмен ва мени дардмандлар дору дерлар ва бедардлар банг ва менинг ҳақимда айтибтурлар. Назм:

Сабзе ки шифойи мардуми дилтангаст,
3-ў маънавиёнро адабу фарҳангаст.
Ҳарчанд назар ҳаме кунам дар кораш
Айбаш ба жуз ин нестки номаш бангаст.

Ажаб ҳолаттурким, бадномдурмен, бовужуди улки, банг нек тасхифидур. Яна менинг асли отим канабтурким, эл ани эвурубтурлар, «банг» бўлубтурмен. Баъзи орифлар асрор дерлар, ул сабабтинким, ҳар кимни тутсам берк тутармен. Мардона киши керакким, менинг билан турушқой.

Мисраъ:

Масалдур эл аро «гурдию марди».

На мубошарат бобинда текма киши менинг ёйимни торта олмаским, қаттиқ тортқучидурмен ва маҳкам урғучи ва суҳбат майдонинда ул қадрандоздурменким, баднафслар менинг сифатимда айтибтурлар. Назм:

Ҳар неча ким, бўлса узук айш оро,
Тушмас анинг ҳеч газ ўқи хато.

Ва машҳурдурким, Убайди Зоконий айтибтур: «Ҳар хотун ва отунеким, эллик ўғул, қиз онаси бўлуб юз яшаб, дунёдин нақл қилса, агар банги суҳбатиға мушарраф бўлмайду, таҳқиқ билингим, дуъёдин бикр борибтур.

Лўттудек полон уруштурмоқликда худ не дерсен, тас-
биҳ тошлоғондин сўнгра, агар қовундин тоғ-тоғ бўлса
ва узумдин боғ-боғким, юз эвурмон, андоқким, банги-
лар айтибтурлар. Назм:

Мо қўҳи куличаро палангем,
Мо баҳри муҳичаро наҳангем.

Ва менинг хосиятим кўптур. Баъзи худ мени санг,
таржеҳ қилибтурлар андоқким, айтибтурлар:

Ақле ки, э кавнайи фузун меояд,
Дар дасти майи ноб забун меояд,
Ҳам банг ки, ранги зиндағони дорад,
Каз ранги шароб бўйи хун меояд.

Чоғир эшитгач, аччиқ устиндин тедиким, сонга те-
гармуким бу сўзни оғиз тўла менинг юзумга айтқойсен?
Мен сени пухта соғинур эрдим. Эмди бу хомхаёлни бо-
шингдин чиқорғил, йўқ эрса, онча янчайини сениким, ду-
дунг бошингдин чиқсун.

Банг эшитгач, калла хушлуқ бунёд қилди — теди:
«Не бўлубтур санга мени ялмаб, ютқали турурсан? Бу
оқжумлуқни ўзга ерга элтким, агар букундин сўнгра ўз
иззатингни асрамай, ҳаддин ошурсанг онча тептурайин
сенижим, ширанг остингдан оқсун. Сенинг ортагоша ор-
туқлуғинг йўқтурур, ҳар қайдаким сенинг зикринг қил-
салар, менинг фикримни қилурлар ва ҳар қачонким се-
нинг ҳикоятингни қилсалар, менинг ривоятимни қулур-
лар, бо вужуди улки, Ҳофизи Шерозий сенинг маддо-
ҳингдур, менинг риоятимни қилибтур. Назм:

Бошад эй дижки, дари майкадаҳо бикишоаянд,
Гиреҳи юри фурубастайи мо бикишоаянд.

Хисрави Духлавий худ сариҳ қилибтурур:

Бе лаълу зумуррад нотавон хуррам буд,
Чун лаъл набошад, ба зумуррад созем.

Муқаррардур ҳар маҳфилдаки, сени лаъл отасалар,
мени зумрад ўқурлар ва ҳар ердаки, сени сув десалар
мени ўт дерлар ва ҳар мажлисдаки, сени Илёсқа нис-
бат қилсалар, мени Хизрга ташбиҳ қилурлар ва ҳар ма-
қомдаким, ошиқлар сенинг шаклингни маъшуқ лабига
менгзатурлар, менинг рангимни маҳбуб хаттига ўхша-
турлар, сенинг мендин орланмоғинг бағоят бемаъиндур.
Мен сени агарчи яхши билмон, вале яхши билурмен ай-
тибтурлар.

Назм:

Эй духтари раз, ту порсойи мафуруш!
Қас нист ба олам ки, туро наниҳодаст.

Албатта то сенинг аёгингни кўтармагунча ёронлар
лаззат қилмаслар.

Чоғир эшитгач, қони қайнаб инфиолдин қизориб, те-
ди: бу не дандонзанлиқтур?! Пўст — пўшлар қўйнида
улғайғон, кўп занах урма ва тек турким, журъадондин
чиққинча сени абнон қилурмен. Сен бир ўтсенки мажмуъ
эл сенинг илгингдин куюбтурлар. Ҳар кимки, санга ўг-
ранди ўртанди.

Бу фанда сеҳр қулурсанки, одамани бир дамда эшак
этарсен. Фаҳмнинг оғир қилғучиси ва ваҳмнинг зоҳир
қилғучиси. Мисраъ:

Кимки кўпроқ ер сени бўлур эшак.

Андоқни айтибтурлар. Назм:

Ҳар каски алафвар хўрад хар гардад.

Ва шаклинг тағи эшак тезакига ўхшар борчадин но-
зукроқ буким тўқум ва пордум била тиларсенким, байт:

Тезак янглиғ қуюшқонга қисилиб,
Қуш отлиғлар била йўл тенг юрусанг.

Ва сен бағоят шум гиёҳедурсан. Назм:

Кишиким, бир сенинг юзунгни кўрди,
Ул ўзга яхшилик юзини кўрмас.

Эй лавандлар сармояси ва эй танандлар пирояси, эй
бад шакл дегдони ва эй бадбахт оташдони, чусту чолок
йигитларни коҳил ва танбал қилғон сен. Чандин одами
ва одамизодларни қаро ерга ёндурғон сен.

Мисраъ:

Илоҳики тухмунг қуруғай сенинг,

Банг эшитгач теди. Мисраъ:

Жоно, зи жамоли хеш огоҳ найи.

Ғолибон ул бир неча байтни эшитмайтурсенки, се-
нинг ҳаққингда айтибтурлар.

Қитъа:

Сармояйи фасоду калиди дари ситам,
Беҳи дарахти фитнау тухми ниҳоли ғам,

Бунёди ҳар палидию қонуни ҳар бади,
Анжоми ҳар шақовату оғози ҳар надам.

Асли фасоду, арбадау хасми мулку мёл,
Нуқсони ақлу дину балойи зару дирам.

Дар заръи шаръ оташу дар чашми ақл хок.
Боди димоғи нахвату оби рухи ситам.

Хамри палид донки, бувад охираш фасод,
Жоме азу чу хурди, агар ҳаст жоми жам.

Мени шаъризи билан ташниъ қилурсенки, элли эшак этарсен. Элли билмон, боре сени эшак эта билурмен. Анинг учунким, сени хамр дерлар, ҳаминки ўртанг ёриб замири мимини ичингдин чиқорсам, «хар» бўлурсен ва мундин ортуқроқ оюрушсам «тар» бўлурсен.

Чоғир эшитгач жўш ва хуруш этиб теди: «Эй кўкайи кесулгур, сен ёзиларда ўз бошинг билан ўлгайгонсен. Кўп кўрмаган ва ҳам одаме сенинг сарвақтинга тушмайдураким, сени хабардор қилса, бу шохи ношикасталигидиндураким, ҳар ким тепар сени чидагинча янчар ва сенинг учун айтибтурлар». Байт:

Эй банги фуруруъ ба худат фикре кун,
Бо ҳарки расну калла хушки нанамойи.

Банг эшитгач, бу сўзга кўнглинда туғулуб ўзидан — тўнгулуб, деди: сен доим менинг мазамматимга машғулсену мазаллатимга машъуф жамоатеки сени ҳалол дерлар — ҳаром. Агар диёнатдин аларга бўё бўлғай ва тоифаеки, сени мубоҳ дерлар, ажаб, агар амонатдин аларга ранге бўлғай. Сени ичган киши мудом бало ва дом оситида ва муҳтасиб дастида. Мени егон кишига ҳеч нима йўқ, ҳазл варақин очиб қарни туқ, кула-кула, сенинг бобингда ўқур. Мисраъ:

Ки кас мабод зикирдори носовоб хижил.

Ҳол бу турур, сен ўзингни мендин ортуқ тутарсен.
Назм:

Сен эмди рози бўлгин сар басарга,
Тарозитек бош эндур тек турарга.
Тўлинойким камолин қилса изҳор,
Бўлур нуқсон илигига гирифтор.

Чоғир эшитгач мутағаййир бўлиб, теди: «Агарчи, зохирда ҳайъатимиз муҳолифтур, аммо ботинда ҳолати-

миз мувофиқтур. Вале сен қайдау мен қайда? Менинг хосиятим юзни қизартмоқтуру сенинг одатинг сарғайтмоқ.» Назм:

Кимиё хоннад онон каз хирад бегонаанд,
Рост мегўянд оре, чеҳраҳошон чун зараст.

Банг эшитгач, мутафаккир бўлиб, теди: «Сен менинг хосиятим дин гофилсен ва моҳиятимдин қосир; не қилиб тониғайсен ва не билиб тониғайсен». Шеър:

Рўйи зардам рақиб нашиносад,
Хар чи донанд ки, заъфарон чи бувад.

Бу ҳолатда Бол Чоғирни сўра келдики, ҳаммашраб эди ва ҳамдамлик даъвосин қилур эрди. Назм:

Чоғир теди: мени сен сўрма эй Бол
Ки, эл оғзида туштум Банг элиндин.

Менга бу банг доим тил тегурур,
Ўлубтурмен маҳолу нанг элиндин.

Болга кайфият маълум бўлди, ширинкорлиғ билан ораға кириб, аларни бир-биридан айирди. Чоғир хуш бўлиб, дуо қилдиким: «Эй Бол, тенгри санга учмоқ рўзи қилсун ва ҳурни беқусур қучмоқким, мени бу ҳамри илкидин қутқардинг. Чун сўз бу ерга етти, барчалари суҳбат бисотин бузуб ҳар тарафга силотин уруб тарқадилар. Назм:

Ул ёри парвин бикин жаъм эрдилар бир гўшада,
Охир набоат ул-нақштек бир-бир паришон бўлдилар.

Илоҳе мажмуъни залолат паришонлиғидин ва жаҳолат вайронлиғидин асрағайсен...